

Voyage au bout de la nuit — Louis-Ferdinand Céline

Op zijn tweeënveertigste had hij moeten sterven, Louis-Ferdinand Céline, né Destouches (1894-1961). Ná *Voyage au bout de la nuit* (1932) en *Mort à crédit* (1936), en vóór zijn anti-semitische pamfletten (1937 e.v.) en zijn collaboratie tijdens de oorlog. Het had levens kunnen sparen. En tot vandaag een aanslepend of steeds wederkerend onwennig debat vermijden. Want wat doe je met zo'n man in een land dat als geen ander Geschiedenis-met-Hoofdletter schrijft en herschrijft, denkt en herdenkt. Dat als geen ander in witte en zwarte categorieën *raisonneert* — of is het *résoneert*, als een dreun ?

[Merkwaardig, dat zwart-wit-denken in Frankrijk, toch een katholiek land. Misschien zit daar de echte Franse paradox : een land van katholieke mensen, dus veel grijs en veel kleuren, en een protestantse zwart-wit bovenbouw : Staat, intelligentsia, cultuur. Calvinistisch, of *Jansenistisch* veeleer, naar de in Vlaanderen nagenoeg vergeten bisschop van Ieper (1585-1638), wiens denken in de Franse geschiedenis een belangrijke rol heeft gespeeld, en wiens erfenis tot vandaag aangehaald wordt.]

Géén straat dus voor Céline, geen postzegels, en geen herdenkingsjaar in 2011, vijftig jaar na zijn dood. (Is *Célébration* denken, eren of vieren ? is er verschil ?) "*Céline est un excellent écrivain mais un parfait salaud*" zei heel beeldrijk Bertrand Delanoé, toenmalig burgemeester van Parijs. En vandaag heibel over het voornemen van uitgever Antoine Gallimard Céline's anti-semitische pamfletten uit te geven — wat in Québec al is gebeurd —, met een *appareil historique*, een analyse door literatuurprofessor en Céline-specialist Régis Tettamanzi, en een inleiding door Pierre Assouline. De man werd voorwaar bij de minister op het matje geroepen (Frédéric Potier, *délégué interministériel auprès du premier ministre, à la lutte contre le racisme, l'anti-sémitisme et la haine anti-LGBT*). Meteen ook een illustratie van het paternalisme van de regering.

Maar wel een uitstekend boek, *Voyage au bout de la nuit*. Een ijkpunt, keerpunt, steunpunt in de Franse literatuur.

Eerst omtrent taal, en dan met enkele trefwoorden en citaten, onderneem ik een korte reis door Celine's eigenzinnige boek.

[taal]

Vas-y, qu'on lui a dit nous alors. (pagina 110)

La ville de San Tapeta était plaquée à flanc de rocher en plein devant la mer, et verte fallait voir comme. (pagina 180)

Tout de suite, elle a voulu me vendre un livre. C'en était un de livre qu'elle avait oublié de rentrer dans sa boîte à ce qu'elle prétendait. (...) En l'ouvrant, je suis juste tombé sur une page d'une lettre qu'il écrivait à sa femme le Montaigne, justement pour l'occasion d'un fils à eux qui venait de mourir. (pagina 288)

M. Henrouille n'avait rien à raconter sur la sienne de jeunesse jusqu'au régiment, sauf qu'à cette époque-là il avait eu sa photo de prise en pompon et qu'elle était encore actuellement cette photo juste au-dessus de l'armoire à glace. (pagina 330)

"Het Frans dat vandaag in Frankrijk gesproken wordt (en een enkele keer ook geschreven), (...) het Frans dat Fransen praten, verschilt in belangrijke mate van het Frans dat onderwezen wordt, zowel in Frankrijk als daarbuiten : niet alleen de dagelijkse woordenschat, maar ook — wat veel ingrijpender is — de gesproken grammatica en syntaxis zijn niet — of zijn niet meer — de grammatica en de syntaxis uit het boekje. Of ze het ooit geweest zijn, en wanneer, dat weet ik niet."
schreef ik in 2009, **het Frans dat ik hoor**.

Céline maakt me meer dan ooit duidelijk dat er in Frankrijk twee talen bestaan, met een uiteenlopende syntaxis, die beide *Frans* worden genoemd, en waarvan er één onderwezen wordt, ginder en hier, en een ander gesproken. Het *academische* Frans wordt geschreven, en in voorbeeldige taal soms ook uitgedrukt (een *discours*). Maar het andere, het *huis-, tuin- en keuken-Frans* (of *straat-Frans*, in feite veel meer dan dat) wordt door nagenoeg iedereen in nagenoeg alle omstandigheden gebruikt. De in Vlaanderen bestaande tendens, naar een schoon Standaardnederlands enerzijds, en een algemeen Verkavelingsvlaams anderzijds, dat ook een eigen syntaxis heeft, plus enkele lokale accenten — maar dat van haar grote zus het *Vinexhollands* verschilt —, is misschien niet zo uitzonderlijk. De Franse situatie is in essentie gelijkaardig, maar ze valt ons niet op. Tot Céline ze op papier heeft gezet. Want hij gebruikt beide talen in zijn boek. En, wat belangrijk is, niet alleen de dialogen, ook de verhalende tekst (van een ik-persoon, weliswaar) is vaak in dat andere Frans.

[fleuve]

Le zinc [le bar] du canal ouvrait juste avant le petit jour à cause des bateliers. L'écluse commence à pivoter lentement sur la fin de la nuit. Et puis c'est tout le paysage qui se ranime et se met à travailler. Les berges se séparent du fleuve tout doucement, elles se lèvent, se relèvent des deux côtés de l'eau. Le boulot émerge de l'ombre. On recommence à tout voir, tout simple, tout dur. Les treuils ici, les palissades aux chantiers là-bas et loin dessus la route voici que reviennent de plus loin encore les hommes. Ils s'infiltrèrent dans le jour sale par petits paquets transis. Ils se mettent du jour plein la figure pour commencer en passant devant l'aurore. Ils vont plus loin. On ne voit bien d'eux que leurs figures pâles et simples ; le reste est encore la nuit. Il faudra bien qu'ils crèvent tous un jour. Comment qu'ils feront ? (pagina's 503-504)

Poëtisch cynisme mag je zoiets noemen. Het bewijs van de kracht en scherpte van Céline's pen. En : hij houdt van de Seine, van rivieren en boten. De weemoed die over het water glijdt ligt hem wel.

Iets vrolijker, zonder cynisme, klinkt dat zo (pagina 445) :

C'est là sur le pont qu'on venait pour écouter l'accordéon, celui des péniches, pendant qu'elles attendent devant la porte [de l'écluse du canal], que la nuit finisse pour passer au fleuve. Surtout celles qui descendent de Belgique sont musicales, elles portent de la couleur partout, du vert et du jaune, et à sécher des linges plein des ficelles et encore des combinaisons framboise que le vent gonfle et sautant dedans par bouffées.

[chevaux]

Laat het toeval zijn. Dezelfde kleurencombinatie (van boter- of pissebloemen in het veld ?) staat ook in het begin van het boek : *jaune et vert, de jolies couleurs*. Oorlog in de Ardennen, Céline (nee : Ferdinand Bardamu, de held van het boek) is cavalierist aan het front.

On ne se rencontrait guère avec les Allemands que par hasard, tantôt un hussard ou un groupe de tirailleurs, par-ci, par-là, en jaune et vert, de jolies couleurs. On semblait les chercher, mais on s'en allait plus loin dès qu'on les apercevait. À chaque rencontre, deux ou trois cavaliers y restaient, tantôt à eux, tantôt à nous. Et leurs chevaux libérés, étrières fous et clinquants, galopèrent à vide et dévalaient vers nous de très loin avec leurs selles à troussequins bizarres, et leurs cuirs frais comme ceux des portefeuilles du jour de l'an. C'est nos chevaux qu'ils venaient rejoindre, amis tout de suite. Bien de la chance ! C'est pas nous qu'on aurait pu en faire autant ! (pagina 31)

Dat is Céline op zijn best. In de oorlog wordt dood banaal. Wat kort daarvoor grote titels in de kranten had gehaald — *et dire que huit jours plus tôt on en aurait mis sûrement quatre colonnes dans les journaux et ma photo à côté* (pagina 20, omtrent de plotse dood van de kolonel die naast soldaat Bardamu stond, een granaat, en niemand die naar hem luistert wanneer hij het gruwelijke feit vertelt) — dient hier nog nauwelijks vermeld : *deux ou trois cavaliers y restaient, tantôt à eux, tantôt à nous*, het maakt niet veel uit. Je leest er-over voor je het weet. Alle aandacht gaat naar kleurrijke details, *jolies, clinquants, bizarres, frais, jour de l'an...* en de anekdote van de paarden, die elkaars vrienden zijn. *Bien de la chance !*

Twee andere — eerdere — citaten aan het front :

Aussi loin que je cherchais dans ma mémoire, je ne leur avais rien fait aux Allemands. (pagina 11) — ook hij zou liever naar de anderen rennen, ongeacht de kleur, en dan in mekaars armen vallen, blij dat je er bent.

On est puceau de l'Horreur comme on l'est de la volupté. (pagina 14)

[Robinson]

Céline's kritiek op, en zelfs spot met de oorlog, in Vlaanderen en in de Ardennen, gaat nog een stuk verder wanneer Bardamu — gekwetst — naar het *thuisfront* wordt gestuurd, waar de patriottische waanzin alsmar weliger tiert. De soldaten weten inmiddels wat oorlog werkelijk is, maar achter het front, in Parijs, worden de helden steeds hitsiger.

Pour être bien vu et considérés, il a fallu se dépêcher dare-dare de devenir copains avec les civils parce qu'eux, à l'arrière, ils devenaient à mesure que la guerre avançait, de plus en plus vicieux. Tout de suite j'ai compris ça en rentrant à Paris et aussi que leurs femmes avaient le feu au derrière, et les vieux des gueules grandes comme ça, et les mains partout, aux culs, aux poches. (pagina 48)

Ook dit is heel Céline's. Hij laat gaten in zijn verhaal — de kwetsuur, en veel meer. De overgang is radicaal. Een plotse, brutale breuk, *zoals je veeleer in een film verwacht*. Want net daarvóór stond nog dit. De laatste lijnen van een hoofdstuk. Aan het front.

On est retournés chacun dans la guerre. Et puis il s'est passé des choses et encore des choses, qu'il est pas facile de raconter à présent, à cause que ceux d'aujourd'hui ne les comprendraient déjà plus. (pagina 47)

Met *on* en *chacun* verwijst Bardamu naar *Léon Robinson*, een verdwaalde soldaat die hij in *Noirceur-sur-la-Lys* heeft ontmoet (een weversstadje met station en vijftiende eeuwse kerk), en die niets meer verlangt dan bij de Duitsers krijgsgevangen te zijn. Het hele boek lang is Robinson Bardamu's even- en tegenbeeld — zelfs in Afrika en Amerika lopen ze elkaar tegen het lijf —, tot Robinsons tragische dood aan het eind van het boek, zo'n tien jaar na de oorlog.

[*Voyage* is zowel heel filmisch, als onmogelijk te filmen. Velen hebben ervan gedroomd, niemand heeft het gewaagd. Hoofdstukken worden als scènes grandioos uitgezet — je hoort zelfs muziek. Landschapsbeelden bepalen de sfeer — je leest er enkele in deze tekst, er zijn er veel meer. Maar meer dan met actie wordt het verhaal door meningen en ideeën gemaakt. Hoe breng je cynisme in beeld ?]

[*récital*]

Sta me toe. Toen ik *Voyage au bout de la nuit* in een kleine pocket kocht — *folio*, Gallimard : 9,80 € —, wist ik nauwelijks waarover het ging. Behalve de oorlog. En schrok van de kleine lettertjes, vijfhonderd pagina's lang. Hoe kom ik daar door ? Op zwoegen door een zware, weliswaar lezenswaardige tekst bereidde ik me voor. En legde lichtere lectuur met tegenzin weg. Tot ik me op pret bij het lezen betrapte. Céline's cynische spot werkt aanstekelijk. Hij spot eerst met zichzelf (nu ja, met Bardamu), die als vrijwilliger naar de oorlog trekt. Dan spot hij met het leger en de militaire gebruiken, die niet voor oorlogvoeren zijn bedacht, en tenslotte, het hardst, met de elkaar overtroevende patriotten in Parijs. Daar is hij het sterkst. Dat zijn ook de pagina's waarvan ik bij eerste lezing het meest genoten heb. Wat volgt — in Afrika, en in New York en Detroit, en terug in Parijs — heeft andere kwaliteiten, is misschien zelfs een ander boek.

Ik geef twee citaten. Het eerste is kort. Het tweede is bijna een heel verhaal.

La poésie héroïque possède sans résistance ceux qui ne vont pas à la guerre et mieux encore ceux que la guerre est en train d'enrichir énormément. (pagina 80)

Als oorlogsslachtoffer komt Bardamu in een asiel terecht, bij dr. Bestombes in Bicêtre. Van een kamergenoot leert hij er het nut van het patriottische *discours*. Dra worden de helden door de Parijse *belle société* bezocht. Iedereen wint erbij, de patriotten achter het front, die een uitweg vinden voor zoveel nutteloze strijdvaardigheid, en dr. Bestombes' kliniek. Ook de gekwetse soldaten pikken een graantje mee. Let op de door elkaar lopende taalregisters.

Nous eûmes désormais à nos jours non seulement des évêques, mais une duchesse italienne, un grand munitionnaire, et bientôt l'Opéra lui-même et les pensionnaires du Théâtre-Français. On venait nous admirer sur place. Une belle subventionnée de la Comédie qui récitait les vers comme pas une revint même à mon chevet pour m'en déclamer de particulièrement héroïques. Sa rousse et perverse chevelure (la peau allant avec) était parcourue pendant ce temps-là d'ondes étonnantes qui m'arrivaient droit par vibrations jusqu'au périnée. Comme elle m'interrogeait cette divine sur mes actions de guerre, je lui donnai tant de détails et des si excités et des si poignants, qu'elle ne me quitta désormais plus des yeux. Émue durablement, elle manda licence de faire frapper en vers, par un poète de ses admirateurs, les plus intenses passages de mes récits. J'y consentis d'emblée.

(...)

Ma belle protectrice du « Français » revint elle-même bientôt une fois encore pour me rendre visite, en particulier, cependant que son poète familier achevait, rimé, le récit de mes exploits. Ce jeune homme, je le rencontrai finalement, pâle, anxieux, quelque part au détour d'un couloir. La fragilité des fibres de son cœur, me confia-t-il, de l'avis même des médecins, tenait du miracle. Aussi le retenaient-ils, ces médecins soucieux des êtres fragiles, loin des armées. En compensation, il avait entrepris, ce petit barde, au péril de sa santé même et de toutes ses suprêmes forces spirituelles, de forger, pour nous, l'« Airain Moral de notre Victoire ». Un bel outil par conséquent, en vers inoubliables, bien entendu, comme tout le reste.

(...)

L'événement du récital eut lieu à la Comédie-Française même, au cours d'une après-midi, dite poétique. Tout l'hôpital fut invité. Lorsque sur la scène apparut ma rousse, frémissante récitante, le geste grandiose, la taille longuement moulée dans les plis devenus enfin voluptueux du tricolore, ce fut le signal dans la salle entière, debout, désireuse, d'une de ces ovations qui n'en finissent plus. (pagina's 98-100)

Er staat nog veel meer, zoals de scène met kompaan Jean Voireuse (en met Robinson) : een keer per week gaat Voireuse op bezoek bij de ouders van een aan het front gesneuvelde kameraad, *pour leur raconter comment il est mort leur fieu...* en krijgt van de moeder 100 francs. Tot die moeder — ook Robinsons oorlogsmarraine — van droefheid zelfmoord pleegt. « *Les gens riches, fit Voireuse, c'est plus sensible que les autres* » (pagina 110). Bardamu, Voireuse en Robinson zitten zonder geld. Maar kameraadschap gaat ver, ze leggen hun centen samen. « *Si j'avais six francs j'monterais avec la petite brune que tu vois là-bas, près de la machine à sous... [zegt Voireuse] — Vas-y, qu'on lui a dit nous alors, tu nous raconteras si elle suce bien...* » Seks bij volmacht, maar zelfs die zes francs hebben ze niet.

[Molly]

Dan begint een nieuw en ander verhaal. Bardamu trekt naar Afrika — wat ongemakkelijk leest. Trekt er door het oerwoud, *les forêts congolaises au lieu des Vosges ou des Flandres*. En vervolgens naar Amerika (New York en Detroit).

Les crépuscules dans cet enfer africain se révélaient fameux. On n'y coupait pas. Tragiques chaque fois comme d'énormes assassinats du soleil. Un immense chiqué. Seulement c'était beaucoup d'admiration pour un seul homme. Le ciel pendant une heure paraissait tout giclé d'un bout à l'autre d'écarlate en délire, et puis le vert éclatait au milieu des arbres et montait du sol en traînées tremblantes jusqu'aux premières étoiles. Après ça le gris prenait tout l'horizon et puis le rouge encore, mais alors fatigué le rouge et pas pour longtemps. (pagina 168)

Figurez-vous qu'elle était debout leur ville, absolument droite. New York c'est une ville debout. (pagina 184)

Parijs ligt aan de Seine, New York staat aan de Hudson.

Het hoofdstuk eindigt met een prachtige liefdesverklaring, aan Molly in Detroit. Maar Molly is prostituee, en leven op kosten van een vrouw wil Bardamu niet — een houding die men ook bij Robinson vindt, veel verder in het boek, wanneer hij Madelon verlaat, de kaarsenmaakster van Saint-Éponyme.

Le train est entré en gare. Je n'étais plus très sûr de mon aventure quand j'ai vu la machine. Je l'ai embrassée Molly avec tout ce que j'avais encore de courage dans la carcasse. J'avais de la peine, de la vraie, pour une fois, pour tout le monde, pour moi, pour elle, pour tous les hommes.

C'est peut-être ça, qu'on cherche à travers la vie, rien que cela, le plus grand chagrin possible pour devenir soi-même avant de mourir.

Des années ont passé depuis ce départ et des années encore...

(...)

Pour la quitter il m'a fallu certes bien de la folie et d'une sale et froide espèce. Tout de même, j'ai défendu mon âme jusqu'à présent et si la mort, demain, venait me prendre, je ne serais, j'en suis certain, jamais tout à fait aussi froid, vilain, aussi lourd que les autres, tant de gentillesse et de rêve Molly m'a fait cadeau dans le cours de ces quelques mois d'Amérique. (pagina 236)

[klokhuis]

Pagina 237, zowat de helft van het boek, vraag je je toch af, als lezer, wat nog volgt. *C'est pas tout d'être rentré de l'Autre Monde ! On retrouve le fil des jours comme on l'a laissé à traîner par ici, poisseux, précaire. Il vous attend.* Céline schakelt een versnelling lager, Bardamu keert terug waar hij vandaan komt, de volkse, luizige binnen- en buitenkant van Parijs. De aanvankelijke, cynische spot, die in Afrika *puur* cynisme was geworden, is verdwenen. Blijft een stille ironie. Bardamu herneemt zijn studies — geneeskunde — die hij als oorlogsvrijwilliger had gestaakt, waarna hij zich als arts in een arme buitenwijk vestigt, *La Garenne-Rancy*. Hij is even berooid als zijn patienten, en wordt door zijn meer welvarende collega's versmaad.

[Céline mengt reële met fictieve namen : Parijs, Bicêtre, Detroit, Toulouse...
Noirceur, Rancy, Vigny...]

La lumière du ciel à Rancy, c'est la même qu'à Detroit, jus de fumée qui trempe la plaine depuis Levallois. Un rebut de bâtisses tenues par des gadoues noires au sol. Les cheminées, des petites et des hautes, ça fait pareil de loin qu'au bord de la mer les gros piquets dans la vase. Là-dedans, c'est nous. (pagina 238)

Dan pas valt op, wat al langer aanwezig was : Céline's sociale *gevoeligheid* — wat niet hetzelfde als *bewogenheid* is. Geen observatie van Bardamu, geen idee van Céline, of ze klikt met de tegenstelling tussen arm en rijk. Fortuin is de maatstaf en de verklaring van alle dingen, de muur waartegen Bardamu botst. Het kan heel eenvoudig zijn : rijke mensen hebben mooie vrouwen, en mooie vrouwen hebben mooie benen. Dat is al wat Bardamu wil.

Les riches n'ont pas besoin de tuer eux-mêmes pour bouffer. Ils les font travailler les gens comme ils disent. Ils ne font pas le mal eux-mêmes, les riches. Ils payent. On fait tout pour leur plaire et tout le monde est bien content. Pendant que leurs femmes sont belles, celles des pauvres sont vilaines. C'est un résultat qui vient des siècles, toilettes mises à part. Belles mignonnes, bien nourries, bien lavées. Depuis qu'elle dure la vie n'est arrivée qu'à ça. (pagina 332)

Sterker nog komt die congruentie tot uiting in een vreemde scène op een boot, een feest met welstellende mensen. Het is een mooie dag, en de eigenaar-kunst schilder viert feest. Bardamu en zijn sjofele vrienden heeft hij wat toevallig en goedmoedig mee aan tafel gevraagd — porto en gebak. Iedereen is best geluimd, de maatschappelijke afstand lijkt verdwenen. *Nous n'étions pas bien habillés, certes, mais propres et décents.* Bardamu (en Céline) heeft oor voor taal.

Depuis longtemps, je n'avais pas entendu des voix aussi distinguées moi. Ils ont une certaine manière de parler les gens distingués qui vous intimide et moi qui m'effraye, tout simplement, surtout leurs femmes, c'est cependant rien que des phrases mal foutues et prétentieuses, mais astiquées alors comme des vieux meubles. Elles font peur leurs phrases bien qu'anodines. On a peur de glisser dessus, rien qu'en leur répondant. Et même quand ils prennent des tons canailles pour chanter des chansons de pauvres en manière de distraction, ils le gardent cet accent distingué qui vous met en méfiance et en dégoût, un accent qui a comme un fouet dedans, toujours, comme il en faut un, toujours, pour parler aux domestiques. C'est excitant, mais ça vous incite en même temps à trousser leurs femmes rien que pour la voir fondre, leur dignité, comme ils disent... (pagina 403)

Deze korte tekst is zowat het klokhuis van het hele boek. Hij geeft aan waarom Céline schrijft zoals hij schrijft, en wat hij schrijft. Hij wijst op de talige afstand tussen *gens distingués* en *canaille*. Céline kan die afstand overbruggen, Bardamu huivert ervan. Let op het possessief *leurs femmes* : tweemaal — ook een keer in de vorige tekst. De onbereikbaarheid van de mooie vrouwen is de onbereikbaarheid van het geld is de onbereikbaarheid van de taal. Via de vrouwen wil Bardamu die afstand ontwaarden, niet voor het genot, maar om de vernedering.

[trauma's]

Wat eerst een lange opeenvolging van verhaalfragmenten lijkt, zonder richting, zonder zin, waarbij je als lezer de snijdende spot van de eerste hoofdstukken mist — behalve wanneer Bardamu het *Institut Pasteur*, pardon, *l'Institut Bioduret-Joseph* bezoekt, en Céline de wetenschap hard over de hekel haalt —, gaat zich toch structureren. Je merkt pas achteraf wat gebeurt. Zonder dat hij er veel moet voor doen, verbetert Bardamu's maatschappelijke status, als hij een baan krijgt, en nadien promotie, in het asiel van dr. Baryton, in Vigny-sur-Seine. (Baryton is het beu in zijn kliniek, en trekt op reis door Noord-Europa. We zien hem nooit weer. Bardamu erft zijn taak.) Al wat toevallig lijkt, is het niet. Immers, eerder in het verhaal, tijdens de oorlog, was Bardamu zelf patient, bij dr. Bestombes in Bicêtre. Als arts leefde Bardamu in Rancy tussen de armen — ook hij kon zijn huur niet betalen —, maar het asiel dat hij in Vigny bestiert wordt door begoede families verloond, elk voor zijn eigen gek. En vooral : Léon Robinson komt terug, en hoe meer inspanningen die doet zijn situatie te verbeteren, hoe erger het wordt.

[Psychiatrie en het niet kunnen uitspreken van trauma's is een belangrijk element van het boek, misschien het belangrijkste wel. Zoals wanneer Bardamu de gruwelijke dood van de kolonel vertelt, en niemand naar hem luisteren wil. Is Robinson de naam van Bardamu's trauma, een ontdubeling van hem ? Ze hebben elkaar toch ontmoet in *Noirceur*, verdwaald

aan het front, waar Bardamu ontdekte wat oorlog werkelijk is, ver van de vrolijke parade's die hij zag in Parijs. En bijna terloops vertelt Céline dat Robinson nog een ander en ouder trauma heeft : toen hij, loopjongen bij een *cordonnier*, luxe-lederwaren bij de klanten bracht, werd hij als knaap door een rijke cliënte misbruikt — *la chemise tout mousseline (...), la dame froufrouteuse (...), cette chair rose et parfumée.* (pagina 326)]

Zesendertig was Céline, toen hij *Voyage* schreef. Toch schreef hij wat volgt. De gelatenheid van een oude man, voor wie het niet meer hoeft. Kil word ik als ik het lees :

On a beau dire et prétendre, le monde nous quitte bien avant qu'on s'en aille pour de bon. Les choses auxquelles on tenait le plus, vous vous décidez un beau jour à en parler de moins en moins, avec effort quand il faut s'y mettre. On en a bien marre de s'écouter toujours causer... On abrège... On renonce... Ça dure depuis trente ans qu'on cause... On ne tient plus à avoir raison. L'envie vous lâche de garder même la petite place qu'on s'était réservée parmi les plaisirs... On se dégoûte... Il suffit désormais de bouffer un peu, de se faire un peu de chaleur et de dormir le plus qu'on peut sur le chemin de rien du tout. (pagina 458)

Je m'en retournai triste quand même du côté de Vigny, en pensant que tous ces gens, ces maisons, ces choses sales et mornes ne me parlaient plus du tout, droit au cœur comme autrefois, et que moi tout mariolle que je pouvais paraître, je n'avais peut-être plus assez de force non plus, je le sentais bien, pour aller encore loin, moi, comme ça, tout seul. (pagina 463, na een bezoek aan Nancy)

[kaakslag]

Quand on pensait, Parapine [vroeger zijn prof, daarna bij Bioduret, en nu collega in Vigny] et moi, à la situation d'où on était sortis et à celle qui nous était échue chez Baryton, on ne se plaignait pas, on aurait eu bien tort, parce qu'en somme on avait eu une espèce de chance miraculeuse et on avait tout ce qui nous fallait aussi bien au point de vue de la considération que du confort matériel. (pagina 465)

Om een lang verhaal kort te maken. Robinson heeft een enorme stommitheit begaan, een moordpoging op een oude vrouw, waarbij hij alleen zichzelf heeft verwond. Hagel in zijn gezicht en zijn ogen. Haar zoon en schoondochter hadden een flinke premie beloofd, de oude kost hen teveel. Met de hulp van een priester, die net als de arts Bardamu met de kwestie zit verveeld, wordt Robinson naar Toulouse afgevoerd. Mét de oude vrouw die hij wilde vermoorden — samen beheren ze ginds een door toeristen gegeerde knekelkelder aan de kerk van *Saint-Éponyme*. Twee lastige kostgangers weg, ver weg,

het gemiste slachtoffer en de onhandige dader die in huis werd verzorgd, en om wie de buren veel te nieuwsgierig waren — wat als de Wet er van hoort ? Bardamu had geweigerd de oude vrouw te interneren — ze was niet gek, de anderen wel —, ook hem was een premie beloofd, duizend *francs*. En hij kende Robinsons plannen.

[Voor de ongelovige Bardamu is de Kerk de betrouwbaarste bondgenoot, de enige zelfs, ook en vooral in conflict met de Wet.]

In Toulouse ontmoet Robinson een jonge kaarsenmaakster, Madelon, die smoorverliefd op hem wordt. (*Geen woordspeling van me.*) Weer doet hij stommititeiten — een geslaagde moord ditmaal op de oude vrouw : een duw in de steile trap van de kelder met knoken. En hij ontvlucht Madelon — en d'r moeder, en het comfort —, die veel te bezitterig wordt. Hij wil zijn vrijheid terug.

Resultaat : ook Robinson komt naar Vigny. Wat Bardamu geenszins schikt. Hij krijgt een baantje in het asiel — hij hoort bij de gekken. Niet veel later staat Madelon voor de deur. Bardamu ontvangt haar in zijn kantoor. Een citaat, niet om de daad zelve, de kaakslag, maar om het beeld van de boot die overstag gaat :

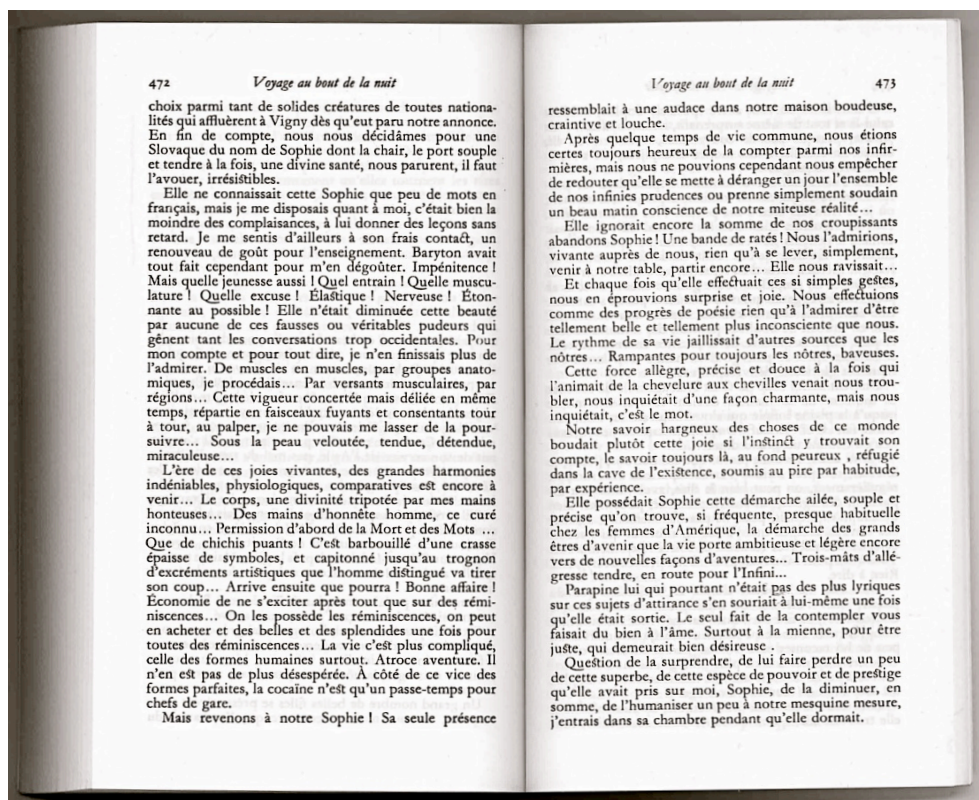
Dans le cas où nous étions, un homme, un costaud, m'aurait fait peur, mais d'elle j'avais rien à craindre. Elle était moins forte que moi, comme on dit. Depuis toujours l'envie me tenait de claquer une tête ainsi possédée par la colère pour voir comment elles tournent les têtes en colère dans ces cas-là. Ça ou un beau chèque, c'est ce qu'il faut pour voir d'un seul coup virer d'un bond toutes les passions qui sont à louvoyer dans une tête. C'est beau comme une belle manœuvre à la voile sur une mer agitée. Toute la personne s'incline dans un vent nouveau. Je voulais voir ça. (pagina 470)

[Sophie]

Wanneer het boek bijna uit is, pagina 471 op 505, voert Céline nog een nieuw personage op : Sophie, een Slovaakse vrouw die om haar esthetische kwaliteiten door Bardamu als verpleegsters wordt aangeworven op het asiel.

Un grand nombre de belles filles se présentèrent pour ce poste, et nous n'eûmes en sorte que l'embaras du choix parmi tant de solides créatures de toutes nationalités qui affluèrent à Vigny dès qu'eut paru notre annonce. En fin de compte, nous nous décidâmes pour une Slovaque du nom de Sophie dont la chair, le port souple et tendre à la fois, une divine santé, nous parurent, il faut avouer, irresistibles. (pagina 471)

Twee pagina's volstaan niet om het goddelijk wezen en haar uitstraling te beschrijven, en het effect dat ze heeft op Bardamu.

Réconciliation. Bardamu, Robinson, Madelon en Sophie gaan naar de kermis in Parijs, *la fête des Batignolles*, place Clichy. Bij de terugreis naar Vigny, in een taxi, een dispuut, schiet Madelon Robinson dood. Madelon vlucht, Sophie en Bardamu zwijgen, maar wie er niet bij was wil erover praten. Pas nu begrijp ik dat de mooie maar onverstoorbare Sophie in het verhaal niet overtuigend, maar Madelons tegenbeeld is. Met Bardamu en Robinson is het spel, zijn de spiegels tussen de personages — als tussen de scènes — compleet.

Bardamu, die als jonge man (uit verveling? of om zich te bewijzen?) naar het front getrokken was, die gekwetst en arm is geweest, die Afrika en Amerika en Rancy heeft gezien, hij leeft voortaan in welstand, heeft een respectabele job en een mooie maîtresse, die gewillig en zwijgzaam is. Zijn vriend is dood, en met hem zijn veel problemen van de baan. Maar Bardamu leeft uitgedoofd.

Dan volgt ergens het citaat dat ik hierboven gaf (met *le zinc du canal*), en dit :

De loin, le remorqueur a sifflé ; son appel a passé le pont, encore une arche, une autre, l'écluse, un autre pont, loin, plus loin... Il appelait vers lui toutes les péniches du fleuve toutes, et la ville entière, et le ciel et la campagne, et nous, tout qu'il emmenait, la Seine aussi, tout, qu'on n'en parle plus. (pagina 505, en slot)

Jef Van Staeyen, Lille, 16 maart 2018, aangepast 12 november 2018